

Н.Л. Бондаренко-Зелінська*

ДОТРИМАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ СУДОМ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Початок євроінтеграційних процесів у нашій державі було покладено Угодою про Партнерство та Співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами¹. В цій Угоді (ст. 51) визначені пріоритетні сфери адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Це охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин; захист прав споживачів; охорону праці; інтелектуальна власність тощо, які знайшли своє закріплення і в Загальнодержавній програмі адаптації цивільного законодавства України до законодавства Європейського Союзу².

Не зважаючи на те, що основна увага в актах робиться на норми матеріального права, вони активізували також адаптаційні процеси й у галузях процесуального права, без яких неможлива ефективна реалізація та захист суб'єктивних прав та законних інтересів особи.

Тому Планом дій Україна — Європейський Союз (схваленого Радою Міністрів Європейського Союзу в грудні 2004 року) до пріоритетів спільної діяльності, як в рамках, так і поза рамками Угоди про партнерство та співробітництво віднесено не тільки поступове наближення законодавства, норм та стандартів України до законодавства, норм та стандартів Європейського Союзу, а й подальше проведення та завершення судової та правової реформ; посилення спроможності правозастосовчих органів (адміністративних та судових)³; забезпечення належного доступу до засобів юридичного захисту⁴, в т. ч. до судового перегляду; ефективного виконання рішення Європейського Суду з прав людини, а також реалізації відповідних процесуальних кодексів на основі європейських стандартів (§ 2 п. 2.1 Плану дій Україна — ЄС).

Виконання цих положень було закріплено, а вони самі конкретизовані, в низці нормативно-правових актів України, зокрема в Законі України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”⁵ та Плані заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів⁶. До пріоритетних напрямків вдосконалення національного законодавства ними

© Бондаренко-Зелінська Н.Л., 2006

* молодший науковий співробітник Подільської лабораторії Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Академії правових наук України, в. о. старшого викладача кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права

¹ Угода про Партнерство та Співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами ратифікованої Україною 10.11.1994 року // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2003. — № 8.

² Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. // ВВР. — 2004. — № 29. — Ст. 367.

³ Відповідно до § 4 п. 2.3.5 Плану дій Україна — ЄС з метою забезпечення рівня захисту, подібного до того, що існує в ЄС, включаючи ефективні засоби його впровадження відповідно до положень ст. 50 УПС, потрібно... посилити спроможність правозастосовчих органів (адміністративних та судових) та забезпечити належний доступ до судового перегляду.

⁴ Відповідно до § 5 п. 2.3.5 Плану дій Україна — ЄС з метою створення умов для відкритого та конкурентного укладення контрактів потрібно... покращити функціонування існуючої системи шляхом підвищення рівня прозорості, інформації, навчання, обмеженого використання винятків, доступу до судового захисту та відповідного законодавчого регулювання; забезпечити можливість вирішення спорів в судах або відповідних незалежних інстанціях.

⁵ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. // ОВУ. — 2006. — № 12. — Ст. 792.

⁶ Про План заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 20.03.2006 р. // Урядовий кур'єр. — 2006. — 18 травня.

віднесено розробку Концепції вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів, забезпечення гарантій права на ефективне судочинство, зокрема на додержання розумних строків судового провадження, забезпечення застосування в Україні судами при розгляді справ Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини⁷ (далі — Європейської конвенції) та практики Європейського суду з прав людини.

Прийняття цих та інших актів стало якісно новим кроком у процесі інтеграції нашої держави до Європейського співтовариства, адже ними адаптаційні процеси було зорієнтовано в нове русло — реформування судочинства відповідно до європейських стандартів.

Саме тому проблеми функціонування та формування окремих інститутів судової системи в Україні сьогодні стали предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, які працюють над питаннями судоустрою.

Разом із тим однією з найважливіших конституційних гарантій судового захисту є право на касаційне оскарження судових рішень, що набрали законної сили. Саме касаційному провадженню належить провідна роль серед національних процедур, спрямованих забезпечити ефективне усунення судових помилок та попередження порушень принципу правової визначеності гарантованого Європейською конвенцією (§ 2 ст. 46). Не в останню чергу це пов'язано з тим, що суд касаційної інстанції⁸, залишається останньою національною інстанцією, яка здійснює перевірку судових рішень.

На жаль, практика Європейського Суду з прав людини викликає сумніви щодо того, чи дійсно чинний порядок перегляду судових рішень здатен ефективно не тільки усувати судові помилки, а також гарантувати дотримання Європейської конвенції⁹. Так, за 2005 рік дана міжнародна судова установа прийняла до свого провадження 133 скарги¹⁰ проти України, а також винесла 119 постанов по суті (для порівняння — щодо Франції кількість скарг складає відповідно 60 та 57¹¹).

В зв'язку з цим, однією з найбільш актуальних проблемах в адаптаційних процесах, на нашу думку, є створення процедури касаційного оскарження та перегляду судових рішень, яка б повністю узгоджувалася з вимогами Конституції України та європейських стандартів, у тому числі з нормами Європейської конвенції та практикою їх застосування Європейським Судом з прав людини.

Слід відмітити, що ефективність касаційного провадження в значній мірі залежить від повноти, всебічності та ретельності підготовки цивільної справи до розгляду в касаційній інстанції.

Значення цієї стадії в касаційному провадженні не обмежується створенням умов для правильного і своєчасного розгляду касаційної скарги, підготовка тут також покликана забезпечити виявлення та усунення факторів, що сприяють виникненню судових помилок. Підтвердження цього є практика європейського судочинства. Так, наприклад, у випадку порушення судами п. 1 ст. 6 Європейської конвенції (розумних строків розгляду та вирішення справ) саме тільки скасування

⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (дата підписання — 04.11.1950 р.; дата ратифікації — 17.07.1997 р. (текст ратифіковано із заявами та застереженнями), дата набуття чинності — 11.09.1997 р.) // ОВУ. — 1998. — № 13.

⁸ Відповідно до підпункту 9 п. 3 розділу VII Закону України "Про судоустрій України" до законодавчого визначення суду, який буде здійснювати повноваження касаційної інстанції у цивільних справах, його утворення і початку діяльності перегляд цих справ у касаційному порядку здійснює судова палата у цивільних справах Верховного Суду України.

⁹ Мова йде, в першу чергу про поширену практику порушення судами України ст.ст. 6 та 47 Європейської конвенції.

¹⁰ Всього проти України було подано 2457 скарг.

¹¹ 250 тисяч євро в пользу Алексея Михеева: российские рекорды на фоне страсбургской статистики // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. — 2006. — № 2.

процесуальних рішень за скаргами заявника в практиці Європейського Суду з прав людини не належить до прискорення судового розгляду або надання заявнику компенсації за затримку, що має місце. Більше того, позитивний для заявника результат судового розгляду сам по собі не розглядається як адекватна компенсація за тривалість судового розгляду¹². У цьому випадку держава повинна вказати інші засоби правового захисту, за допомогою яких можливо було б прискорити розгляд справи заявника або надати йому адекватну компенсацію за затримку, що вже має місце¹³.

Тобто поряд з перевіркою законності судових рішень перед Верховним Судом України як найвищою національною судовою інстанцією постає необхідність виявлення та усунення факторів, що сприяють виникненню судових помилок.

Тому свою увагу ми зосередимо на проблемі дотримання європейських стандартів саме при підготовці до судового розгляду справ судом касаційної інстанції.

В юридичній науці, на сьогоднішній день дане питання залишається одним з найменш досліджених. У переважній більшості праць, присвячених питанням касаційного провадження, досліджуються поняття та права природа, історія виникнення даного правового інституту, місце та функції касаційної інстанції в судовій системі України¹⁴. Тоді як механізм касаційного оскарження та перегляду судових рішень розглядається лише в порівняльному аспекті з деякими зарубіжними країнами, переважно романо-германської системи права¹⁵.

Про відсутність ґрунтовного теоретичного дослідження в даній сфері також свідчить, недосконалість та непослідовність правового регулювання касаційного провадження чинним цивільним процесуальним законодавством¹⁶.

Виходячи із змісту ст.ст. 6 та 47 Європейської конвенції, основними рисами підготовки справи до касаційного розгляду повинні стати оперативність, доступність, простота, та ефективність. На жаль, закріплений ЦПК України порядок підготовки справ до касаційного розгляду навіть не наближається хоча б до одного з вищевказаних критеріїв.

Достатньо звернути увагу на ст. 331 ЦПК України, яка має назву "Підготовка справи до касаційного розгляду", в ній законодавець передбачив тільки дві процесуальні дії, які повинен вчинити суддя-доповідач на цій стадії: підготувати доповідь та з'ясувати склад осіб, які беруть участь у справі. Та на ст. 332 ЦПК України, в якій говориться про проведення протягом п'яти днів після складення доповіді суддею-доповідачем колегією у складі трьох суддів попереднього

¹² Постанова Європейського Суду по справі "Кузин против Российской Федерации" (*Kuzin v. Russia*) від 09.07.2005 р., скарга № 22118/02, § 45, а також *mutatis mutandis* Рішення Європейської комісії по справі "Бюрн проти Данії" (*Byrn v. Denmark*) від 01.07.1992 р., скарга № 13156/87, DR 74, р. 5.

¹³ Постанова Європейського Суду по справі "Кормачева против Российской Федерации" (*Kormacheva v. Russia*) від 29.01.2004 р., скарга № 53084/99, § 64.

¹⁴ Погасій І. Проблеми касаційного оскарження // <http://justinian.com.ua/article.php?id=1370>; Шевчук П.І., Кривенко В.В. Касаційне провадження в цивільних справах // Вісник Верховного Суду України. — 2002. — № 1. — С. 37; Шевчук П.І. Правове регулювання способів оскарження судових рішень у Статуті цивільного судочинства Росії // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 3 (19). — С. 26-30; Гаврилов Э. Сроки подачі касаційної скарги на судові рішення // Російська юстиція. — 2000. — № 10.

¹⁵ Осетинський А. Порівняльно-правовий аналіз функцій касаційної інстанції в судових системах країн романо-германської системи права та перспективи розвитку касації в господарському судочинстві України // Право України. — 2004. — № 5. — С. 23-28; Шевчук П.І., Ковальчук Л.М. Досвід урегулювання касаційного оскарження в цивільному процесуальному законодавстві окремих пострадянських країн // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 6. — С. 55-60; Емельянова І. Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти // Право України. — 2004. — № 2; Скнара Н. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах // Право України. — 2004. — № 1; Никеров Г.И. Судебная власть в правовом государстве (опыт сравнительного исследования) // Государство и право. — 2001. — № 3. — С. 16-20; Макаренко Г. Развитие системы правосудия в контексте судебной реформы // Юридический вестник Украины. — 2004. — № 10 (6-12 березня). — С. 5.

¹⁶ Визнаючи прогресивність реформи процедури перегляду судових рішень в порядку касаційного провадження, здійснену з для набрання чинності новим ЦПК України, який вступив в законну силу 1 вересня 2005 року, слід відмітити непослідовність законодавця у регулюванні даного питання. Лише за рік з моменту прийняття в главу 3 розділу V ЦПК України "Касаційне провадження" були двічі внесені зміни, якість яких залишає бажати кращого.

розгляду, під час якого суддя-доповідач доповідає про проведення підготовчої дії та обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції. Відбувається такий розгляд справи в нарадчій кімнаті, без повідомлення осіб, які беруть участь у справі.

При цьому із змісту ЦПК України не зрозуміло чому під час підготовки справи до касаційного розгляду вчиняється тільки дві процесуальні дії, тоді як при підготовці справи судами першої та апеляційної інстанцій обсяг процесуальної діяльності учасників процесу набагато ширший; навіщо з'ясовувати склад осіб, які беруть участь у справі, якщо попередній розгляд справи здійснюється не тільки без їх участі але й без повідомлення останніх, крім того, незрозумілим є питання, щодо того, в якій процесуальній формі повинна здійснюватись підготовка.

Недосконалість норм, що регламентують підготовку справ до касаційного розгляду призводить до порушень вимог цивільного процесуального права. Зокрема в результаті застосування закріпленого ЦПК України порядку попереднього розгляду справи, як зазначає Я. Зейкан, велика кількість скарг розглядається всупереч вимогам ст. 129 Конституції з порушенням принципів цивільного процесуального права¹⁷.

Слід відмітити, що вищевказані порушення дійсно мають місце і обумовлені, в першу чергу, недосконалім та невивіреним формулюванням процесуальних правил, що регламентують інститут підготовки, а часом взагалі відсутністю правового регулювання питань, які, на нашу думку, потребують регламентації.

Тому існує нагальна потреба в дослідженні проблем підготовки до судового розгляду справ касаційного провадження і розробки ефективної процедури її здійснення.

Стадія підготовки справи до касаційного розгляду, як і відповідна стадія позовного провадження (в суді першої інстанції), починається з моменту відкриття провадження у справі. Тому всі дії, які суддя доповідач вчиняє з даного моменту також складають підготовку справи до розгляду. На жаль, ЦПК України чітко не визначив момент відкриття касаційного провадження, що призводить до помилкового звуження меж стадії підготовки процесуальними діями, передбаченими ст. 331 ЦПК України. Щоб уникнути подібних помилок, потрібно законодавчо уточнити цей момент.

Виходячи із загальних засад судочинства та враховуючи, що правопороджуючим в касаційному провадженні є момент прийняття суддею-доповідачем касаційної справи до розгляду, саме цей момент слід вважати моментом відкриття касаційного провадження та початку підготовки справи до касаційного розгляду. Для усунення можливих непорозумінь щодо цього в ст. 327 ЦПК України доцільно закріпити положення про відкриття касаційного провадження. Тобто протягом десятиденного строку з дня надходження скарги суддя-доповідач вирішує питання про прийняття касаційної скарги до розгляду касаційним судом та відкриття касаційного провадження по ній, що постановляється відповідною ухвалою.

В контексті вищесказаного неоднозначно сприймається вимога законодавця при підготовці справи до розгляду визначати склад осіб, які беруть участь у справі (ст. 331 ЦПК України), яке повинно вирішуватись ще до відкриття касаційного провадження з метою з'ясування особи скаржника і його правосуб'єктності. Склад інших осіб, які беруть участь у справі, зазначається в касаційній скарзі та в матеріалах справи, тому його з'ясування на практиці не повинно викликати труднощів.

Щодо моменту закінчення стадії підготовки в касаційному провадженні, то норми ЦПК України сформульовані таким чином, що не дозволяють дати однозначної відповіді на це запитання. З однієї сторони, ст. 331 ЦПК України має назву "Підготовка справи до касаційного розгляду" наводить на думку, що саме в ній закріплений весь обсяг процесуальних дій по підготовці справи. З іншої — закріплений ст. 332 ЦПК України порядок попереднього судового розгляду справи

¹⁷ Зейкан Я. Щодо складних питань в господарському процесі // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 6 (58). — С. 40.

не дозволяє віднести дану процесуальну діяльність до стадії судового розгляду, хоча б тому, що в попередньому судовому засіданні справа тільки призначається до судового розгляду (ч. 5).

Крім того, при попередньому судовому розгляді, в якому суддя-доповідач повинен доповісти колегії суддів про проведення підготовчої дії та обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції, суд касаційної інстанції вирішує питання про відхилення касаційної скарги і залишення рішення без змін або про скасування судового рішення за наявності підстав. А за відсутності підстав для відхилення скарги або скасування рішення суд касаційної інстанції призначає справу до судового розгляду, про що постановляється відповідна ухвала, яка підписується всім складом суду. Очевидно, що всі вищевказані процесуальні дії зорієнтовані на створення умов для майбутнього вирішення питання щодо законності оскаржуваного судового рішення, а не на здійснення перевірки законності останнього. Тобто, хоча положення про проведення попереднього судового розгляду і містяться в окремій статті, а не в статті, присвяченій підготовці справи до касаційного розгляду, аналіз його змісту дозволяє зробити висновок, що воно проводиться з метою здійснення підготовчих дій. Інакше кажучи, в касаційному провадженні, як і в інших видах цивільного судочинства, підготовка закінчується в момент початку судового розгляду справи судом касаційної інстанції.

Виходячи з наведеного, вище розуміння меж стадії підготовки справи, до її змісту слід віднести всі передбачені ЦПК України процесуальні дії, які вчиняються суддею-доповідачем, (колегією у складі трьох суддів) з моменту відкриття касаційного провадження до початку розгляду справи судом касаційної інстанції: витребування справи, надсилання копій касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлення строку, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу (ст. 328 ЦПК України); прийняття заяви про приєднання до касаційної скарги (ст. 329 ЦПК України); повернення скарги (ст. 330 ЦПК України).

Безпідставним вбачається штучне виключення законодавцем даних дій із змісту підготовки, а також не врегулювання ЦПК України процесуальних дій, без вчинення яких, на нашу думку, неможливо говорити про належним чином проведеної підготовки справи до касаційного розгляду.

Як зазначалось вище, метою стадії підготовки в касаційному провадженні є створення умов для повної, всебічної та своєчасної перевірки законності судових рішень, які набрали законної сили. Тому всі дії, які вчиняються на стадії підготовки справ до касаційного розгляду, зорієнтовані на досягнення даної меті. При чому, вимога своєчасності відіграє особливе місце в касаційному провадженні, адже чим більший проміжок часу розділяє момент вступу рішення в законну силу і вирішення питання про його законність, тим менше шансів на поворот виконання у випадку визнання судового акту незаконним.

Разом із тим, для розуміння правової природи процесуальної діяльності суду касаційної інстанції на при підготовці справи до судового розгляду, потрібно уточнити умови, які потрібно створити для досягнення завдань касаційного провадження.

Повноваження касаційної інстанції в Україні тимчасово здійснює Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України (п. 4 розділу XI ЦПК України). Слід підкреслити, що її завдання не обмежуються лише перевіркою законності судових рішень, які набрали законної сили та виправленням судових помилок. Особливе значення, як наголошують П.І. Шевчук, В.В. Кривенко, має пов'язана з розглядом конкретної справи діяльність суду касаційної інстанції по спрямуванню судової практики забезпечення чіткого й неухильного додержання судами норм матеріального і процесуального права, однакового та правильного застосування законодавства¹⁸. Тому від якості перевірки законності судових рішень Верховним Судом України залежить не тільки результат конкретної цивільної справи, а правильність застосування норм як матеріального, так і процесуального права всіма судами України.

¹⁸ Шевчук П.І., Кривенко В.В. Касаційне провадження в цивільних справах // Вісник Верховного Суду України. — 2002. — № 1 (29). — С. 27.

В зв'язку з цим перевірити відповідність судового рішення й самої діяльності суду першої та/або апеляційної інстанції нормам матеріального та процесуального права суд касаційної інстанції повинен незалежно від доводів касаційної скарги. При чому перевіряючи законність судових рішень, Верховний Суд України повинен здійснити повний самостійний аналіз спірного правовідношення, зробити власні висновки про те, яким чином справа повинна була бути вирішеною, яку норму права потрібно було застосувати, в чому полягають помилки, допущені нижчестоящими судами і в якій мірі вони вплинули або могли вплинути на законність судового рішення, що оскаржується.

З цією метою в кожній цивільній справі суд касаційної інстанції повинен: здійснити правову кваліфікацію спірного матеріального правовідношення:

- виявити порушення прав та законних інтересів;
- визначити норми права, які повинні бути застосовані до спірного правовідношення;
- застосувати відповідні норми права;
- виявити фактори, які призвели до судової помилки та вжити заходів щодо їх попередження.

Виходячи із змісту ст. 332 ЦПК України, відповідно до якої у попередньому судовому засіданні суддя-доповідач доповідає колегії суддів про обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції, стає очевидним, що встановити ці обставини він повинен вже на стадії підготовки. Таким чином, передбачений ст. 331 ЦПК України перелік процесуальних дій судді-доповідача вочевидь є неповним. Інакше кажучи, при підготовці справи до розгляду суддя доповідач повинен як мінімум *кваліфікувати спірні правовідносини*. А враховуючи, що іноді, як зазначають Ш. Вахітов та В. Калмацький, суди, правильно кваліфікувавши спірне правовідношення, допускають помилки при вирішенні питання про те, в якій частині заявлена вимога підлягає задоволенню або розглядаючи однорідні вимоги за одних і тих самих обставин приймають різні рішення¹⁹. Суддя доповідач повинен ще *перевірити правильність застосування норми права*.

Крім того, повноваження суду касаційної інстанції тісно взаємопов'язані і їх здійснення передбачає обов'язкову послідовність. Так, наприклад, лише правильно визначивши норму матеріального права, що повинна бути застосована до конкретного правовідношення, Верховний Суд України може виявити можливі помилки нижчестоящих судів. А виявивши судову помилку, суд не може не вжити заходів щодо її виправлення. Тобто виявивши порушення норм права, навіть якщо вони відповідно до ч. 2 ст. 337 ЦПК України не тягнуть за собою скасування або зміну оскаржуваного судового рішення суд касаційної інстанції, відхиляючи касаційну *повинен вжити заходів до усунення судових помилок навіть формального характеру*.

В контексті вищесказаного цілком закономірним вбачається закріплення законодавцем можливості вирішення на стадії підготовки питання про відхилення касаційної скарги та скасування оскаржуваного судового рішення (ч. 3, 4 ст. 332 ЦПК України). При цьому процесуальна діяльність суду спрямована на попередження передачі на судовий розгляд безпідставних або безсумнівних касаційних скарг, за якими проведення повного розгляду матиме наперед прогнозований результат.

Ще одним питанням, яке потребує дослідження є питання раціональної (ефективної) процесуальної форми підготовки справи до касаційного розгляду. Вочевидь, що закріплений ЦПК України прядок підготовки важко назвати таким (ефективним й раціональним).

Запроваджений для того, щоб зменшити навантаження на суддів²⁰, він став причиною для порушення прав та законних інтересів учасників процесу.

Враховуючи колегіальний характер касаційного провадження та перелік процесуальних дій, які повинні бути вчинені по підготовці справи до касаційного розгляду, слід погодитись із законодавцем щодо обрання основною процесуальною формою підготовки судового засідання.

¹⁹ Вахітов Ш., Калмацкий В. Проверка судом второй инстанции законности применения норм права по гражданским делам // Советская юстиция. — 1977. — № 10. — С. 9.

²⁰ Зейкан Я. Щодо складних питань в господарському процесі // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 6 (58). — С. 40.

Саме така процесуальна форма гарантує найповнішу фіксацію ходу підготовки та правозастосовної діяльності суду касаційної інстанції²¹. Але закріплений ст. 332 ЦПК України порядок проведення такого засідання потребує суттєвого вдосконалення.

Не можна назвати виваженим закріплення ЦПК України окремих процесуальних дій по підготовці справи за однією особою: суддею-доповідачем (ст.ст. 327-331 ЦПК України), а інших — за колегією у складі трьох суддів (ст. 332 ЦПК України), якщо судовий розгляд справ у касаційному провадженні здійснюється у складі п'яти суддів (ст. 333 ЦПК України). Сумнівним є правило ч. 1 ст. 332 про проведення попереднього судового розгляду в "нарадчій кімнаті" без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. Можливо, такий порядок і зменшує навантаження на суддів Верховного Суду України, але він грубо порушує такі загальні засади судочинства, як законність, безпосередність, гласність та відкритість правосуддя, і, відповідно, права та законні інтереси учасників процесу.

Принцип безпосередності, закріплений ст. 159 ЦПК України передбачає безпосередню участь суду в процесі дослідження доказів. У нашому випадку це означає, що суд, який досліджував докази, може давати їм оцінку і, відповідно, постановляти рішення у справі.

Щодо проведення попереднього розгляду в нарадчій кімнаті, то відповідно до ст.ст. 195, 196 ЦПК України нарадча кімната — це спеціально обладнане приміщення для прийняття судових рішень, у якому не має права перебувати ніхто, крім суддів. Крім того, нарадча кімната з метою забезпечення її таємниці не повинна бути забезпечена засобами технічної фіксації. Тому проведення в ній попереднього судового розгляду не відповідає загальним засадам цивільного процесуального права України.

Вбачається протиріччям принципам гласності та доступності правосуддя положення ст. 332 ЦПК України про проведення попереднього розгляду справи без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. Тому відповідний текст потрібно виключити із змісту цієї статті. Разом із тим, проведення підготовки справи до касаційного розгляду без безпосередньої участі таких осіб, враховуючи наявність у матеріалах справи документів, які засвідчують волевиявлення даних учасників процесу (їх заяв, клопотань, апеляційної та касаційної скарги, заперечень на них тощо), на нашу думку, є цілком виправданим. В даному випадку застосування письмової процесуальної форми не є порушенням або обмеженням прав осіб, які беруть участь у справі, адже в сучасних умовах майже немає осіб, які б не мали навичок письма.

Підводячи підсумки, хотілося б підкреслити, що ефективній судовій системі помилки та недоліки в судових постановках потрібно виправляти, перш за все, використанням національних процедур звичайного апеляційного оскарження та/або розгляду справи в касаційній інстанції²². На жаль, в умовах сьогодення передбачена цивільним процесуальним законодавством процедура підготовки до судового розгляду справ касаційного провадження навіть не наближається до європейських стандартів (наведений вище перелік проблем правового регулювання не є вичерпним). Це не тільки підриває авторитет Верховного суду, а й взагалі зводить нанівець значення касаційного провадження як конституційної гарантії захисту прав і законних інтересів громадян, організацій та держави.

В зв'язку з цим, очевидно, що розробка ефективної процесуальної форми підготовки цивільних справ до розгляду в суді касаційної інстанції та її якісна правова регламентація стали б надійною гарантією попередження порушень закону з боку національних судів різних інстанцій, охорони прав і законних інтересів учасників процесу.

Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права (протокол № 9 від 5 травня 2006 року)

²¹ Мова йде про те, що вирішення на стадії підготовки питання про відхилення касаційної скарги, інша правозастосовна діяльність суду касаційної інстанції повинна здійснюватись колегіально в судовому засіданні.

²² Предварительная резолюция ResDH (2006)1 "О нарушении принципа правовой определенности процедурой пересмотра дел в порядке надзора в гражданском судопроизводстве в Российской Федерации — принятие общин меры и остающиеся вопросы в свете Постановлений Европейского суда по правам человека по делу Рябых (24.07.2003 г.) и по делу Волкова (05.04.2005 г.)", принятая Комитетом Министров Совета Европы 08.02.2006 г. на 955-ой встрече Заместителей Министров // http://rrpoi.narod.ru/echr/res_dh_2006_1.htm.